

Gymnasium about the graduates of their behavior. The list of students is attached. June 26, 1837] // TsDIAK Ukrainy. F. 707. Op. 260. Spr. 4. 13 ark. [in Russian].

24. *Ustav ili obschee postanovlenie Imperatorskogo Vilenskogo Universiteta i uchilisch ego okruga 1803 g. Maya 18 [Charter or general resolution of the Imperial University of Vilnius and the schools of its district in 1803 May 18]* // PSZRI-1: s 1804 po 1805 gg. SPb.: Tip. II Otd-niya Sobstven. Kantselyarii Ego Imp. Velichestva, 1830. T. 27. № 20765. S. 610-620 [in Russian].

25. *Tsirkulyar Departamenta Narodnogo Prosvescheniya ot 16 maya 1851 g. o razreshenii vospitanikam okonchivshim blagorodnyie pansionyi pri gimnaziyah postupat na grajdanskuyu ili voennuyu slujbu v drugie gubernii lish v sluchae otsutstviya vakansiy v gubernii gde byl zakonchen pansion. 1851 g. [Circular of the Department of National Enlightenment of May 16, 1851 on the permission of pupils who graduated from noble boarding schools at gymnasiums to enter civil or military service in other provinces only in the absence of vacancies in the province where the boarding school was completed. 1851]* // TsDIAK Ukrainy. F. 707. Op. 17. Spr. 21. 13 ark. [in Russian].

Одержано 10.10.2018.

УДК 929Стебницький:821.161.2,09
Шевч.:725.94](477)«195»(09)

DOI <https://doi.org/10.31470/2415-3567-2018-44-49-59>

Демуз Інна,

доктор історичних наук, доцент, завідувач
кафедри документознавства,

demuz_inna@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-5936-2386>

Researcher ID: 0009685

Державний вищий навчальний заклад
«Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія
Сковороди»,

вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-
Хмельницький, Київська обл., Україна,
08401

Demuz Inna,

Doctor of Historical Sciences,
the Head of the Chair of Document Science
Department,

demuz_inna@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-5936-2386>

Researcher ID: 0009685

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda
State Pedagogical University,

30, Sukhomlynsky Str., Pereiaslav-
Khmelnytskyi, Kyiv region, Ukraine, 08401

ШЕВЧЕНКІАНА П. СТЕБНИЦЬКОГО: ГРОМАДСЬКА ІНІЦІАТИВА ЩОДО СПОРУДЖЕННЯ ПАМ'ЯТНИКА ПОЕТУ В КИЄВІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.¹

Стаття продовжує цикл публікацій автора про Петра Стебницького (1862-1923 рр.) та його роль у формуванні так званого «українського національного проекту» в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Метою статті став аналіз шевченкіани П. Стебницького, адже відомо, що публіцист займався популяризацією та поширенням серед народних верств творів поета; сприяв появі в Російській імперії першого видання «Кобзаря» (1906-1911 рр.) – найповнішого на той час текстологічного дослідження поезій Т. Шевченка. Крім того, громадський діяч через «Благодійне товариство з видання загальнокорисних і

¹ Публікація містить результати досліджень, проведених за грантом Президента України за конкурсним проектом (договір № Ф75/226-2018) Державного фонду фундаментальних досліджень.

дешевих книг» (як очільник організації) займався збором коштів для спорудження пам'ятника в Києві.

У публікації коротко охарактеризовано роботу Об'єднаного комітету зі спорудження пам'ятника Т. Г. Шевченку у Києві, зокрема щодо проведення чотирьох Міжнародних конкурсів на проект пам'ятника, який так і не був реалізований через постійні суперечки активістів «Шевченківської справи» та їхні дебати щодо образу поета як батька нації. Висвітлено дискусії, що розгорілися серед громадськості щодо вибору місця під пам'ятник Кобзареві. Встановлено, що культ Т. Шевченка, названий «національно-консолідуючим міфом», приваблював багатьох інтелектуалів, політичних та громадських діячів початку ХХ ст., набувши згодом всеукраїнського, національного характеру та маючи не лише сакральний смисл, а й висуваючи об'єднуючу ідею єдиної, соборної України.

Окреслено ставлення П. Стебницького до постаті поета. Вважаємо, що П. Стебницький був далеким від глорифікації, сакралізації та канонізації образу Т. Шевченка, від міфологічних і легендарних конотацій. Він займав досить лояльну/помірковану позицію, відкидаючи тезу про революційність митця і соціалістичний характер його поезії, хоча й розумів, що Кобзар став для українців не просто геніальним поетом, а й провідником нації, універсальним символом національного єднання України, засобом інтелектуальної й культурної легітимізації української ідеї серед широких соціальних верств.

Ключові слова: Об'єднаний комітет зі спорудження пам'ятника Т. Г. Шевченку у Києві, шевченкіана, пам'ятник, національна ідея, Тарас Шевченко, Петро Стебницький.

SHEVCHENKO STUDIES OF P. STEBNYTSKYI: PUBLIC INITIATIVE ON BUILDING OF THE MONUMENT OF THE POET IN KYIV AT THE BEGINNING OF XX CENTURY

The article continues the cycle of author publications about Petro Stebnitskiy (1862-1923) and his role in the formation of the so-called «Ukrainian National Creation Project» at the end of the 19th - early 20th centuries. The aim of the article was to analyze Shevchenko studies of P. Stebnytskyi, as it is known that the publicist was engaged in popularizing and spreading among the folk strata of the poet's works; contributed to the emergence in the Russian Empire of the first edition of «Kobzar» (1906-1911) – the most comprehensive textural study of the poetry of T. Shevchenko at that time. Besides, a public figure through the «Charity Society for the Publishing of Common and Cheap Books» (as the head of the organization) was engaged in raising funds for the construction of a monument in Kiev.

The publication briefly describes the work of the Joint Committee for the construction of the monument of T. Shevchenko in Kyiv, in particular, concerning the conduct of four International contests for the project of the monument, which has not been implemented due to constant controversies among the activists of «Shevchenko's business» and their debate about the image of the poet as the father of the nation. The discussions that broke out among the public regarding the choice of a place under the monument of Kobzar are covered. It was established that the cult of T. Shevchenko, called the «national-consolidating myth», attracted many intellectuals, political and public figures of the early 20th century, having subsequently acquired an all-Ukrainian national character and having not only a sacred meaning, but also putting forward the unifying idea of a united, cathedral Ukraine.

In the article is considered the attitude of P. Stebnytskyi to the figure of the poet. We consider that P. Stebnytskyi was far from glorifying, sacralizing and canonizing the image of T. Shevchenko, from mythological and legendary connotations. He held a rather loyal / moderate position, rejecting the thesis of the artist's revolutionary nature and the socialist nature of his poetry, although he understood that Kobzar was not only a genius poet for Ukrainians, but also a leader of the nation, a universal symbol of national unity of Ukraine, a

mean of intellectual and cultural legitimization of Ukrainian ideas among the broad social strata.

Keywords: *Joint Committee for the construction of the monument of T. Shevchenko in Kyiv, Shevchenko studies, monument, national idea, Taras Shevchenko, Petro Stebnytskyi.*

Зазначена тема є актуальною в розрізі як вивчення маловідомої постаті Петра Стебницького та його внеску в «український націотворчий проект» кінця XIX – початку XX ст., так і в розрізі шевченкознавчих студій, пов'язаних, на нашу думку, з проблемою національної ідентичності. Сьогодні українська нація легітимована, підтвердженням чому є державна незалежність країни. Проте наша держава активно інтегрується до європейського простору, внаслідок чого має поряд з прийняттям європейських цінностей зберегти й власну національну ідентичність. Збереження Україною власної тожсамості є умовою її політичної, територіальної та державної цілісності, а невикристалізована національна ідентичність може загрожувати повною денационалізацією. Звернення ж до ретроспективи вивчення досвіду державного та культурного будівництва окремих репрезентантів національного руху могло б виявитися плідним у сенсі встановлення механізмів формування національного самовизначення та їх концептуального осмислення.

Питання спорудження пам'ятника Т. Шевченку на початку XX ст. розглядали як радянські мистецтвознавці, києвознавці й історики А. Німенко [9], В. Павловський [11], так і сучасні – С. Єсельчик [2], В. Ковалинський [5], Ю. Чепела [19] та ін. Проте участь П. Стебницького у даній громадській ініціативі, а також його ставлення до постаті українського поета не виділялося в окремий предмет дослідження. Наразі нерозкритою залишається проблематика «Шевченкіана П. Стебницького», адже відомо, що публіцист займався популяризацією та поширенням серед народних верств творів поета; сприяв появі в Російській імперії першого видання «Кобзаря» (1906-1911 рр.) – найповнішого на той час текстологічного дослідження поезій Т. Шевченка. П. Стебницький, як співредактор видань, безпосередньо опікувався питаннями друку, реалізації книг, їхнім розповсюдженням, визначенням вартості та узгодженням щодо продажу, вів перемовини з власниками автографів Т. Шевченка, листувався з науковим редактором В. Доманицьким, виконуючи всі його настанови з приводу компонування «Кобзаря». Крім того, громадський діяч через «Благодійне товариство з видання загальнокорисних і дешевих книг» (як очільник організації) займався збором коштів для спорудження пам'ятника поету.

Метою статті став аналіз ставлення П. Стебницького до громадської ініціативи щодо спорудження пам'ятника Т. Шевченку в Києві на початку XX ст., а також питання формування образу Кобзаря у свідомості громадського діяча.

Питання спорудження пам'ятника Т. Шевченку постало відразу після смерті поета, проте дані спроби відхилялися Міністерством внутрішніх справ. Перше офіційне звернення з українських губерній до Міністерства надійшло від Золотоніської повітової земської управи у 1904 р. щодо святкування у 1914 р. столітнього ювілею від дня народження Т. Шевченка, ознаменованого відкриттям пам'ятника. Золотоніська управа ініціювала всеросійську підписку на збір коштів для спорудження пам'ятника, дозвіл на який було отримано 13 квітня 1906 р. До ініціативи щодо спорудження монументу долучилася й Київська міська дума. У кінці 1906 р. для координації дій було створено єдиний центр, куди б мали надходити зібрані кошти, – Комітет зі спорудження пам'ятника Т. Г. Шевченку у Києві, який у жовтні 1908 р. реорганізовано в Об'єднаний комітет (далі – Комітет). Як повідомляє Ю. Чепела, перед Комітетом постали три основні проблеми: щодо фінансування проекту; протистояння з російськими націоналістами, яке могло вилитися у заборону спорудження пам'ятника в Києві; постійні суперечки активістів «Шевченківської справи» та їхні дискусії щодо образу поета як батька нації [19, с. 184].

Слід констатувати, що, дійсно, українська громадськість, починаючи з другої половини XIX ст., відшукувала у багатоманітних практиках і життєписі Т. Шевченка не

лише взірці класичної літератури, а й матеріал для утвердження політичних концепцій і теорій, творення національних міфів і світоглядних орієнтирів, кристалізуючи таким чином образ Кобзаря із сакральними, символічними, міфологічними, соціально-політичними, ідеологічними й культурними рисами. Для національно-свідомої інтелігенції образ Т. Шевченка асоціювався не лише з геніальним поетом і художником, а й провідником української нації та символом України.

На зміну емоційно-патетичним і ностальгічно-патріотичним сприйманням первісного образу Т. Шевченка українськими інтелектуалами ХІХ ст., які надзвичайно тонко та виразно відчували соціокультурні контрасти між славною минувиною та безрадісною сірістю тодішньої сучасності [8, с. 10], припорошеною романтизмом, під знаком якої конструювалася тогочасна національна ідентичність, прийшло позитивістське сприймання культу Кобзаря на початку ХХ ст. Тобто, перенесення уваги на соціальні та національні мотиви у творчості Т. Шевченка відіграло вирішальну роль у творенні нових культурних і духовних образів поета, а також набуло величезних масштабів в українському суспільстві (що спричинило бум перевидань творів поета, створення науково-популярної літератури про його життя і діяльність, активізувало громадську ініціативу щодо спорудження йому пам'ятників тощо). За спостереженнями В. Литвина, меморіальне підґрунтя, котре здебільшого спиралося на власні враження і спостереження сучасників Т. Шевченка, поступово витіснялося з культурного поля новим поколінням, яке часто було скероване на утилітарно-практичні або, навпаки, ідеалістично-ригористичні настанови у конструюванні образів поета-пророка, революціонера й навіть соціаліста [8, с. 21, 22].

Таким чином, з початком ХХ ст. образ Т. Шевченка набув всеукраїнського, національного культу, який мав не лише сакральний смисл, а й висував об'єднуючу ідею єдиної, соборної України, відкривши нову епоху в житті народу.

Загалом, протягом 1910-1914 рр. Комітет організував і провів чотири Міжнародні конкурси на проект пам'ятника Т. Шевченку, на яких було розглянуто більше 160 варіантів монументу; участь брали як місцеві скульптори, так і митці з усієї Російської імперії, навіть, більше того, – з інших європейських країн. До складу журі обиралися як українські діячі (М. Коцюбинський, М. Лисенко, Б. Грінченко, М. Грушевський, О. Терещенко, Є. Чикаленко та ін.), так і представники російських націоналістичних організацій (напр., А. Стороженко, В. Чернов). Інформація про конкурс розміщувалася у періодичних виданнях Російської імперії: «Киевская мысль», «Киевские вести», «Рада», «Санкт-Петербургские ведомости», а також у газетах Австро-Угорщини, Італії, Німеччини, Франції. Наприклад, у «Раді», якою опікувався один із членів Комітету, меценат Є. Чикаленко, постійно інформувалося про засідання журі, описувалися проекти, подавалися їхні фотографічні відбитки, зокрема, у редакційних статтях: «Результати засідання журі в справі пам'ятника Шевченкові» (1911, № 37, 10 лютого, с. 1-2) [15]; «Про засідання Об'єданого комітету» (1911, № 39, 13 лютого, с. 3) [14]; статтях Л. Жебуньова «До справи другого конкурсу моделей пам'ятника Шевченкові» (1911, № 28, 5 лютого, с. 1) [3] та П. Сластіона: «Рятуймо справу монументу Шевченкові (На увагу Об'єданому комітету)» [16]. Також інформація про хід справ подавалася в рубриці «Ради»: «Справа з пам'ятником Т. Г. Шевченкові» (1911, №№ 34, 38, 40, 48, 49, 51, 52, 60, 63, 64, 68-70).

Відомо, що журі першого конкурсу під головуванням Леоніда Позена розглянуло понад 60 проектів, але всі було відхилено через невідповідність образу Т. Шевченка (єдиною гідною роботою було визнано проект Михайла Гаврилка, який, однак, не міг бути затверджений). У лютому 1911 р. проведено другий міжнародний конкурс, на якому журі під головуванням Опанаса Сластіона розглянуло 45 проектів і постановило нікому не призначати першої премії. Другу – видати Федору Балавенському, третю – Михайлові Гаврилкові. Крім того, було вирішено видати 5 заохочувальних премій по 100 руб. за проекти, що належали Кавалерідзе, Виноградовій, Селезньову, Рашевському та Єзіоранському. Зважаючи на те, що і другий тур не дав бажаного результату, Комітет

запропонував Ф. Балавенському переробити свій проект згідно зі зробленими вказівками. Утім, згодом і його було визнано невдалим. На третій тур конкурсу – у грудні 1912 р. – було надіслано 37 проектів, і журі під головуванням Андрія Лизогуба, не дійшовши згоди, висловилося за черговий, іменний конкурс. 20 травня 1913 р. було оголошено четвертий тур конкурсу. Комітет постановив замовити проект скульпторам Леоніду Шервуду, Сергію Волнухину, Миколі Андрєєву, Михайлові Гаврилкові, Антонію Шіюртіно з оплатою 1 000 руб. кожному. Найбільш відповідним було визнано проект італійського скульптора Антоніо Шіюртіно. Проте початок Першої світової війни фактично звів нанівець усі заходи щодо спорудження в Києві пам'ятника Т. Шевченку. Посилення цензури, розпорошеність членів Комітету та журі, закриття головної платформи для громадських дебатів – газети «Рада», – унеможливили проведення подальших конкурсів і затвердження загальноприйнятого проекту [12; 19, с. 186, 187].

І хоча чотири міжнародні конкурси на проект пам'ятника Т. Шевченку не принесли бажаного результату, вони стимулювали активні дискусії в середовищі українських та російських громадських діячів, активізували обговорення проблеми у друкованих засобах масової інформації. Шевченківські роковини 1914 р. бачилися громадськості потужним засобом утвердження та поширення української ідеї серед широких верств населення; в очах політичного українства не лише сприяли консолідації національної свідомості, а й актуалізували поточні завдання національно-визвольного руху, дозволяючи опертися на широку історичну ретроспективу.

Спробуємо з'ясувати ставлення П. Стебницького до постаті Кобзаря та участь діяча в даній громадській ініціативі. Вважаємо, що П. Стебницький, у цілому, був вільним від глорифікації та сакралізації образу Т. Шевченка, від міфологічних чи легендарних конотацій. Він займав досить виражену позицію, відкидаючи тезу про революційність митця і соціалістичний характер його поезій. У листі до Є. Чикаленка від 20 жовтня 1909 р. писав: «...Думаю, що в усій агітації з приводу пам'ятника треба нам усім бути дуже обережними, щоб не луснула справа. Не треба підкреслювати всяких жупелів в Шевченковій поезії. Досить стоять на ґрунті загальнолюдського її значіння, задовольняючись загальними, туманними характеристиками. А то ще не дадуть довести справу до кінця» [1, с. 159].

Поряд із цим П. Стебницький не залишався бездіяльним у справі спорудження пам'ятника поету. У листах він неодноразово повідомляв про збір та передачу до Комітету зібраних коштів. Цю інформацію підтверджують і кошторисні книги на перше та друге видання «Кобзаря», в яких зазначено, що на спорудження пам'ятника Т. Шевченку в Києві пожертвувано 5 067 руб. 25 коп., а також передано до Комітету 290 примірників другого видання «Кобзаря» [13, арк. 39, 39 зв., 40].

Громадський діяч не залишався осторонь подій, які розгорталися навколо справи підготовки до спорудження пам'ятника Т. Шевченку, жваво на них реагував, коментуючи у власному епістолярії. Так, П. Стебницький підтримав вихід з Комітету Володимира Дарагана – голови Золотоніської повітової земської управи, члена Київського клубу російських націоналістів: «Добре, що виперли... Дарагана» [1, с. 159]. (Пояснення виходу В. М. Дарагана з Комітету подавалося в «Раді» у статті «Справа з пам'ятником Т. Г. Шевченкові. Чого пан Дараган вийшов з комітету» (1909, № 236, 20 жовтня) [17]. Його причиною став листок-біографія Т. Шевченка, на який звернули увагу українофоби як на такий, від якого «тхне сильним сепаратизмом». Замовило біографію видавництву «Час» полтавське земство (30 тис. прим.). Вона безперешкодно пройшла цензурний перегляд, і лише після виходу та поширення на її зміст звернув увагу А. Савенко, опублікувавши в газетах «Киевлянин» та «Новое время» статті з пересторогами щодо наслідків поширення такого листка серед українців. Попечитель київської шкільної округи видав наказ припинити її поширення серед учнів. У зв'язку з цими подіями питання про біографію Т. Шевченка розглядалося на засіданні Шевченківського комітету, і В. Дараган запропонував зробити в листку текстологічні поправки та не друкувати

малюнок К. Трутовського «Т. Г. Шевченко в неволі». Проте більшість членів проти двох проголосувала, щоб ніяких змін у видання не вносити. На знак протесту проти такого рішення В. Дараган оголосив про свій вихід з Комітету й покинув засідання. Для доведення відсутності в біографії «признаков преступлення, караемых уголовным законом» видавництво «Час» добуло в цензурному комітеті відповідне посвідчення, яким доводило законність свого видання, і цим проблема була вичерпана).

П. Стебницький був стурбований неспроможністю українців довести справу зі спорудження пам'ятника до кінця. Після результатів третього конкурсу, на якому усі запропоновані проекти були відхилені, діяч у розпачі писав Є. Чикаленку: «...Що ж тепер Ви будете робити з пам'ятником? Це просто якийсь позор, – що за три конкурси ні одного проекта не признано цілком підходящим. Не можна ж безконечно оголошувать конкурси. Чом було не зробити, як роблять звичайно німці та й взагалі європейці? Взять те, що найбільше підходить, та й порадити автору зробити в проекті всі потрібні переміни, додатки, прикраси, – а тоді знов обміркувати цей виправлений проект в журі... А то це ж якесь загальна, всеукраїнська неспроможність! Одні не знають, чого хочать, бо не можуть це пояснити художникам, а все, що ті присилають, – бракують. Другі не можуть зрозуміти ідею пам'ятника і втілити її в форми, які б задовольнили критиків... Що ж, – невже буде четвертий конкурс? Прямо горе...» (лист від 22 грудня 1912 р.) [1, с. 320].

Не оминув увагою П. Стебницький і питання щодо вибору місця під пам'ятник Т. Шевченка. Так, на початку ХХ ст. активізувалася російська великодержавницька ідея. У цьому контексті секретар київського відділу «Военно-исторического общества» Стелецький у 1910 р. запропонував проект будівництва т. зв. «исторического пути»: поставити 8 пам'ятників – княгині Ользі, князям Олегу, Ярославу Мудрому, Володимирі Великому, Володимирі Мономаху, Святославу, Кию та Нестору Літописцю. Місцем для будівництва було обрано площу між Михайлівським і Софійським монастирями. Київська міська дума дала згоду на втілення цієї ідеї й дозволила всеросійський збір коштів. Щоб не допустити встановлення на Михайлівській площі біля реальної школи пам'ятника Т. Шевченку (це місце відвела Київська міська дума), попечитель київської шкільної округи Зілов запропонував поставити там пам'ятник княгині Ольги. Сучасники вважали ідею «исторического пути» одним із заходів загальної кампанії проти спорудження пам'ятника Т. Шевченку в Києві. Врешті, місце під пам'ятник Т. Шевченку було відведено на Караваєвській площі. Це викликало хвилю нерозуміння й обурення у середовищі української громади міста, оскільки, по-перше, Караваєвська площа на той час була неохайним та захаращеним закутком у центрі міста, а, по-друге, розміщувалася в єврейському кварталі. Розглядалися й такі варіанти розміщення: Золотоворітський сквер, площа перед Оперним театром, ріг вулиці Пушкінської та Бібіковського бульвару, Бессарабська площа, територія перед нинішнім Національним художнім музеєм.

З цього приводу П. Стебницький писав: «Виходить, що й з Караваєвської нас женуть? Де ж Комітет думає шукати місця? Може, тепер пустять і до Золотих воріт? Адже після того пам'ятника, що має стояти перед театром², вже, треба думати, начальство залишить свою ідею історичного шляху, бо вже дуже хронологія зіпсована. А коли так, то можна спробувати, чи не дадуть Золотоверхий сквер Шевченку. Хоч я особисто віддав би перевагу якимось ширшим площам, а ще краще, якби де так, щоб він дивився згори. А що, чи не можна поставити перед Городським музеєм?³» (з листа до Є. Чикаленка від

² Після смерті П. Столипіна 6 вересня 1911 р. на екстреному засіданні Київської міської думи було прийнято постанову про встановлення йому пам'ятника в Києві біля міського театру. 7 вересня генерал-губернатор Ф. Трепов і товариши міністра внутрішніх справ оглянули Театральну площу і визнали підходящим для пам'ятника майданчик перед фронтоном міського театру.

³ «Киевский художественно-научный и промышленный музей Императора Николая Александровича», сьогодні – Національний художній музей.

18 жовтня 1911 р.) [1, с. 269-270]; «та вже одно те, що треба закріпити яесь місце, щоб не перехопили знов задля якого-небудь патріотичного проекту. ... Що Ви думаєте про місце за Михайлівським⁴, де тепер панорама? Або перед музеєм на Александровській? Як цих місць не здобудете, то доведеться спускатись...на дно... чи то пак, на Подол, перед Третю гімназію та Братство⁵» (з листа до Є. Чикаленка від 10 листопада 1911 р.) [1, с. 272].

Зрештою Комітет схвалив два варіанти – основний (на Петрівській алеї, за так званім «Чортовим містком») та запасний (на Володимирській гірці, навпроти Олександрівського костелу). Місце на Петрівській алеї було обране через близькість до Дніпра та Дніпрових круч, що, у свою чергу, перегукувалося із творчістю поета. Та дискусії щодо алеї тривали недовго, оскільки ці території були зсувонебезпечними. Зважаючи на можливі зсуви ґрунту пам'ятнику знадобився б глибокий фундамент, а це збільшило б витрати на будівництво. Незважаючи на виділення 150 руб. на обстеження стану ґрунту у місцевості та складання кошторису фундаменту, Комітет, зрештою, ухвалив вважати це місце непридатним. Натомість, після чергових суперечок, десятьма голосами проти двох було вирішено погодитися на пропозицію міської думи і визнати Караваєвську площу за місце для пам'ятника.

З листів П. Стебницького та публікації у «Раді» [10] дізнаємося про появу постанови сенату стосовно Шевченківського комітету. Так, до сенату на початку 1913 р. був поданий рапорт київського, подільського й волинського генерал-губернатора про необхідність скасування Об'єднаного комітету зі спорудження пам'ятника Т. Г. Шевченку у Києві: «бо дозвіл на збирання грошей дано, мовляв, Полтавському земству. А про те, що дозвіл має на меті пам'ятник у Києві, а не в Полтаві, про те, звичайно, не говориться ні слова» [1, с. 339]. Причиною передачі справи спорудження пам'ятника до Полтави для генерал-губернатора стало те, що «в Києві ставити його незручно, всі місця, які для нього вибирали, або невідходящі, або потрібні для чогось кращого...» [1, с. 345]. Проте 28 травня 1913 р. сенат, розглянувши даний рапорт, відхилив прохання генерал-губернатора і постановив, щоб Київська міська дума й надалі мала право брати участь у заходах щодо встановлення пам'ятника.

Результати четвертого конкурсу знайшли оцінку і в епістолярії П. Стебницького, який писав Є. Чикаленку: «А як думаєте полагодити справу з пам'ятником? Не згожуюсь я в цій справі ні з Вами, ні з «Радою», і думаю, що «Рада» зробила подвійну помилку: піддержала комітет і проти принципа і проти художньої правди. Чи не буде п'ятого конкурсу? Але краще було б комітетові зібратись разом з журі, обопільно признатись у помилках і вибрати ні Шіуртина, ні Шервуда, а Андреева, тільки замовивши йому спроектувати новий п'єдестал...» (лист від 1 квітня 1914 р.) [1, с. 389].

Проти рішення Комітету зупинитися на проекті А. Шіуртіно виступили широкі громадські кола і художники, а також газета «Рада» (публікація «Київські художники про пам'ятник Т. Г. Шевченкові» (1914, № 46, 25 лютого) [4]). У статті були подані позитивні враження художників від проекту А. Шіуртіно: В. Галимського, В. Котарбинського, В. Фельдмана, І. Селезньова, О. Романова, С. Світославського, І. Їжакевича, В. Козловського. У кінці опитування вміщена й думка редакції стосовно названого проекту. Вона підтримала Комітет у його виборі, не погоджувалася з настроями журі. В. Кричевський у «Листі до редакції» (1914, № 130, 11 червня) розкритикував цю позицію «Ради», зауваживши, що вона в порозумінні з Шевченківським комітетом «утворила апологію Шіуртиновському проекту», не друкувала негативних відгуків на нього [6]. Вказувалося на некомпетентності Комітету в питаннях художньої естетики. Подібні думки висловили й петербурзькі студенти, які, крім того, поставили під сумнів повноваження Комітету. Статті з протестами були вміщені і в інших українських

⁴ Михайлівський Золотоверхий собор.

⁵ Київська третя гімназія – чоловічий середній навчальний заклад, що знаходився на Подолі (Олександрівська площа, 8-12), та Братський монастир на Контрактовій площі.

виданнях: «Сяйві», «Дзвони», «Українській хаті», «Української життя». Але, незважаючи на це, Комітет викликав з Риму А. Шюртіно, висловив йому певні зауваження й залишився на своїй позиції. Тоді група українців виступила в «Раді» з осудом позиції Комітету, назвавши її диктаторством у національній справі. Вона пропонувала провести п'ятий конкурс з участю європейських і українських скульпторів, виступила проти місця пам'ятника – на Караваєвській площі [7].

Об'єднаний комітет зі спорудження пам'ятника Т. Г. Шевченку у Києві, проіснувавши до 1919 р., так і не зміг довести справу до кінця. Кошти, зібрані на монумент, було конфісковано та витрачено на інші справи. Відомо, що кошти на пам'ятник збиралися і після 1914 р. Про це свідчить, зокрема, серпневе листування 1916 р. між П. Стебницьким та І. Щітківським⁶, у якому перший з них клопотав про надіслані до Шевченківського фонду Комітету 78 руб. у 1915 р. та 32 руб. 25 коп. – у 1916 р. Як відзначав І. Щітківський, «жертви, за винятком рідких і маленьких, припинились» [18, с. 444]. У листі від 8 березня 1917 р. до українського мистецтвознавця, фольклориста і громадського діяча Костянтина Широцького П. Стебницький, згадуючи «лютневі Шевченківські дні»⁷, наголошував на необхідності активного друку та продажу «Кобзаря» й долученні цих коштів до фонду на спорудження пам'ятника: «чи не пора Київській думі на нових умовах поставити справу пам'ятника. Шевченко – наша болюча жертва, загублена старим режимом, і перші часи політичної волі повинні бути зв'язані з його йменням» [18, с. 446].

Слід наголосити, що в добу Української революції 1917-1921 рр. на перший план для обґрунтування поточних практично-політичних гасел часто висувалася бунтарська та соціальна вмотивованість образів Т. Шевченка. Більше того, період революційних змагань згенерував надзвичайно потужний імпульс у творенні національного культу Кобзаря, в якому дедалі більше місця посідали образи поета-бунтаря й провісника-революціонера [8, с. 29, 30].

«Історичну справедливість» відновили більшовики в 1919 р., які згідно з ленінським планом «монументальної пропаганди» скинули пам'ятник княгині Ольги на Михайлівській площі, а на його місці встановили гіпсове погруддя Т. Шевченка роботи скульптора Бернарда Кратко. Втім, простояв цей бюст недовго і був знищений чи то денікінцями, чи то польськими солдатами під час однієї зі змін влади у Києві. І лише у 1939 р., з нагоди відзначення 125-річчя Т. Шевченка йому було встановлено пам'ятник (автор – скульптор Матвій Манізер, архітектор – Євген Левінсон) у парку навпроти Київського університету на місці постаменту імператора Миколи I [12].

Таким чином, на початку ХХ ст. особливо чітко виявилася об'єднуюча, інтегральна, сумативна складова у циркулюючих образах Великого Кобзаря, котрі постали як наслідок його культу на обширах культурно-громадського та суспільно-політичного українства; ця інтегруюча настанова відображала соціо- та етнокультурні потреби й вимоги запізнілого націєтворення «скривдженого» чи «недержавного» народу, зокрема формування політичного українства. Даний культ Т. Шевченка означений «національно-консолідуючим міфом», що приваблював багатьох інтелектуалів кінця ХІХ – початку ХХ ст., політичних та громадських діячів, незважаючи на їхні відмінні політичні

⁶ Щітківський Іван Іванович (1866-1942) – культурний і громадський діяч, гласний Київської міської думи, автор низки праць з киевознавства та шевченкознавства. З 1911 р. очолював Об'єднаний комітет Полтавського губернського земства та Київського думського комітету, котрий опікувався встановленням пам'ятника Т. Шевченку в Києві.

⁷ Державотворчі процеси України початку 1917 р. припали на період святкування роковин Т. Шевченка; українці отримали можливість вільно відзначати шевченківські дні. По всій території прокотилася хвиля маніфестацій, яка розпочалася з Петрограду. Протягом березня 1917 р. пройшли мітинги та з'їзди в Києві, Полтаві, Херсоні, Чернігові, Катеринославі, Вінниці та інших українських містах.

практики, аксіологічні настанови та світоглядні дороговкази. Внесок у шевченкіану громадського й культурного діяча, книговидавця, публіциста Петра Стебницького полягав у популяризації та поширенні серед народних мас творів поета; П. Стебницький був співредактором першого в Російській імперії видання «Кобзаря» – найповнішого на той час текстологічного дослідження поезій Т. Шевченка. Діяч активно долучився до громадської ініціативи щодо спорудження пам'ятника поету в Києві (хоча ця ідея своєчасно й не була реалізована), організувавши збір коштів на виготовлення монументу Кобзаря. Встановлено, що П. Стебницький був далеким від сліпої канонізації образу Т. Шевченка, хоча й розумів, що Кобзар став для українців не просто геніальним поетом, а й провідником нації, універсальним символом національного єднання України, засобом інтелектуальної й культурної легітимізації української ідеї серед широких соціальних верств.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Є. Чикаленко і П. Стебницький. Листування. 1901-1922 роки / упорядкув.: Н. Миронець, І. Старовойтенко, О. Степченко. Київ: Темпора, 2008. 628 с.
2. Скульчик С. Творення святині: українофіли та Шевченкова могила в Каневі (1861-1900) // Збірник Харківського Історико-філологічного товариства. 2005. Том 11. С. 43-58.
3. Жебуньов Л. До справи другого конкурсу моделів пам'ятника Шевченкові // Рада. 1911, № 28, 5 лютого. С. 1.
4. Київські художники про пам'ятник Т. Г. Шевченкові // Рада. 1914, № 46, 25 лютого. С. 2-3.
5. Ковалинський В. В. Київські мініатюри. Книга перша. Київ: Купола, 2006. С. 225-269.
6. Кричевський В. Лист до редакції // Рада. 1914, № 130, 11 червня. С. 3.
7. Лист до редакції // Рада. 1914, № 144, 4 липня. С. 4.
8. Литвин В. М. Образи Великого Кобзаря в українській інтелектуальній історії (до 200-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка) / за ред. В. А. Смолія. Київ: НАН України. Ін-т історії України, 2014. 52 с.
9. Німенко А. В. Пам'ятники Тарасові Шевченку. Київ, 1964. 64 с.
10. Останні вісті // Рада. 1913, № 125, 1 червня. С. 3.
11. Павловський В. Шевченко в пам'ятниках: 1861-1964. Нью-Йорк: Українська вільна академія наук, 1966. 68 с.
12. Пам'ятник, якому не судилося бути [Електронний ресурс] / Редакція громадсько-політичного видання «Прес-Центр»; 26.06.2007. URL: <http://pres-centr.ck.ua/print/news-4638.html>.
13. Прибутково-витратна книга на I та II видання «Кобзаря» Т. Г. Шевченка: списки передплатників. 1906–1916 рр. Інститут рукопису НБУВ, ф. 244, од. зб. 363, 41 арк.
14. Про засідання Об'єднаного комітету // Рада. 1911, № 39, 13 лютого. С. 3.
15. Результати засідання журі в справі пам'ятника Шевченкові // Рада. 1911, № 37, 10 лютого. С. 1-2.
16. Сластіон П. Рятуймо справу монументу Шевченкові (На увагу Об'єднаному комітету) // Рада. 1911, № 67, 23 березня.
17. Справа з пам'ятником Т. Г. Шевченкові. Чого пан Дараган вийшов з комітету // Рада. 1909, № 236, 20 жовтня. С. 3.
18. Т.Г. Шевченко в епістолярії відділу рукописів [Електронний ресурс] / Упор.: А. Г. Адаменко, М. П. Візир (кер.), І. Д. Лисоченко, Й. В. Шубинський; відп. ред. Ф. К. Сарана; Академія Наук Української РСР, Центральна наукова бібліотека. Київ: Наукова думка, 1966. 492 с. URL: <http://litopys.org.ua/shevchenko/epis.htm>.
19. Чепела Ю. О. Дискусії щодо образу пам'ятника Тарасові Шевченку в Києві (1904-1914) // Національна та історична пам'ять: зб. наук. пр. 2012. Вип. 5. С. 182-189.

REFERENCES

1. Myronets N., Starovoytenko I., Stepchenko O. (Eds.). (2008). *Ye. Chykalenko i P. Stebnytskyi. Lystuvannya. 1901-1922 roky [E. Chykalenko and P. Stebnytskyi. Correspondence. 1901-1922]*. Kyiv: Tempora. [in Ukrainian].
2. Yekelchik, S. (2005). Tvorennya svyatyini: ukrajinofily ta Shevchenkova mohyla v Kanevi (1861-1900) [Creation of the shrine: Ukrainophiles and Shevchenko's grave in Kaniv (1861-1900)]. *Zbirnyk Kharkivskoho Istoryko-filolohichnoho tovarystva – [Collection of Kharkiv Historical and Philological Society]*, 11, 43-58. [in Ukrainian].
3. Zhebunov, L. (1911). Do spravy drugoho konkursu modeliv pam'yatnyka Shevchenkovi [To the case of the second competition of models of the monument of Shevchenko]. *Rada – [Council]*, 28, 1. [in Ukrainian].
4. Kyivski khudozhnyky pro pam'yatnyk T. H. Shevchenkovi [Kiev artists about the monument of T. Shevchenko], (1914). *Rada – [Council]*, 46, 2-3. [in Ukrainian].
5. Kovalynskyy, V. V. (2006). *Kyyivski miniatyury. Knyha persha [Kiev miniatures. First book]*. Kyiv: Kupola. [in Ukrainian].
6. Krychevskyy, V. (1914). Lyst do redaktsiyi [Letter to the editorial office]. *Rada – [Council]*, 130, 3. [in Ukrainian].
7. Lyst do redaktsiyi [Letter to the editorial office], (1914). *Rada – [Council]*, 144, 4. [in Ukrainian].
8. Lytvyn, V. M. (2014). *Obrazy Velykoho Kobzarya v ukrajiniskiy intelektualniy istoriyi (do 200-richchya vid dnya narodzhennya T. H. Shevchenka) [The Great Kobzar images in Ukrainian intellectual history (to the 200th anniversary of T. G. Shevchenko's birth)]*. V. A. Smoliya (Ed.). Kyiv. [in Ukrainian].
9. Nimenko, A. V. (1964). *Pam'yatnyky Tarasovi Shevchenku [Monuments to Taras Shevchenko]*. Kyiv. [in Ukrainian].
10. Ostanni visti [Newscast], (1913). *Rada – [Council]*, 125, 3. [in Ukrainian].
11. Pavlovskyy, V. (1966). *Shevchenko v pam'yatnykakh: 1861-1964 [Shevchenko in monuments: 1861-1964]*. N'yu-York: Ukrayinska vilna akademiya nauk [Ukrainian Free Academy of Sciences]. [in Ukrainian].
12. *Pamyatnyk, yakomu ne sudylosya buty [Elektronnyy resurs]. [A monument to no one to be]*. Redaktsiya hromadsko-politychnoho vydannya «Pres-Tsentr». [Editorial office of the public-political edition «Press Center»]; 26.06.2007. URL: <http://pres-centr.ck.ua/print/news-4638.html> [in Ukrainian].
13. *Prybutkovo-vytratna knyha na I ta II vydannya «Kobzarya» T. H. Shevchenka: spysky peredplatnykiv. 1906–1916 rr. [Cash receipts and payments book for the 1st and the 2nd T. G. Shevchenko's «Kobzar» editions: subscribers list. 1906-1916]*. Instytut rukopysu NBUV. [Institute of Manuscripts of the NBUV], f. 244, st. un. 363, 41 sheets. [in Ukrainian].
14. Pro zasidannya Ob'yednanoho komitetu [About the meeting of the Joint Committee], (1911). *Rada – [Council]*, 39, 3. [in Ukrainian].
15. Rezultaty zasidannya zhuri v spravi pam'yatnyka Shevchenkovi [Results of the session of the jury on the issue of monument to Shevchenko], (1911). *Rada – [Council]*, 37, 1-2. [in Ukrainian].
16. Slastion, P. (1911). Ryatuymo spravu monumentu Shevchenkovi (Na uvahu Ob'yednanomu komitetu) [Let's save the case of the monument to Shevchenko (Attention to the Joint Committee)]. *Rada – [Council]*, 67. [in Ukrainian].
17. Sprava z pam'yatnykom T. H. Shevchenkovi. Choho pan Darahan vyyshov z komitetu [Case with the monument to T. Shevchenko. Why Mr. Daragan left the committee], (1909). *Rada – [Council]*, 236, 3. [in Ukrainian].
18. *T. H. Shevchenko v epistolyariyi viddilu rukopysiv [Elektronnyy resurs] [T. Shevchenko in the epistolary department of manuscripts]*. Adamenko A. H., Vizyr M. P., Lysochenko I. D., Shubynskyy Y. V. (Eds.). Kyiv: Naukova dumka. URL: <http://litopys.org.ua/shevchenko/epis.htm> . [in Ukrainian].

19. Chepela, Yu. O. (2012). Dyskusiyi shchodo obrazu pam'yatnyka Tarasovi Shevchenku v Kyievi (1904-1914) [Discussions about the image of the monument to Taras Shevchenko in Kiev (1904-1914)]. *Natsionalna ta istorychna pamyat – [National and historical memory]*, 5, 182-189. [in Ukrainian].

Одержано 05.11.2018.

УДК 94:322]:271.2(477.82/86) “192/193”

Дудар Василь,

кандидат історичних наук, доцент,
кафедри історії та культури України,
dudarvasyl2013@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6064-9408>

Державний вищий навчальний заклад
«Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія
Сковороди»,
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-
Хмельницький, Київська обл., Україна,
08401

DOI <https://doi.org/10.31470/2415-3567-2018-44-59-65>

Dudar Vasyl,

Candidate of Historical Sciences, assistant
professor of Department of History and
Culture of Ukraine

dudarvasyl2013@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6064-9408>

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda
State Pedagogical University,
30, Sukhomlynsky Str.,
Pereiaslav-Khmelnytskyi, Kyiv region,
Ukraine, 08401

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН В ІІ РЕЧІ ПОСПОЛИТІЙ В КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В ЗАХІДНІЙ ВОЛИНІ ТА СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ У 20-30-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

У даній статті розглядається становлення української православної церкви в Східній Галичині та Західній Волині як консолідуючого чинника національно-політичного життя. З'ясовуються місце і роль УПЦ в суспільно політичному житті ІІ Речі Посполитої в міжвоєнний період. Державно-церковні відносини в умовах міжвоєнної Польщі були зумовлені складною діалектикою внутрішніх і зовнішніх чинників, зумовлених як урядовою політикою в сфері релігії, зокрема щодо національних меншин, так і суттю самої православної церкви з її історико-традиційними особливостями. Визначається регламентація діяльності української православної церкви з боку урядів Польської республіки, зростання її авторитету та впливу на певні групи населення регіону в міжвоєнний період.

Ключові слова: православ'я, церква, Галичина, Волинь, державно-церковні відносини, ІІ Річ Посполита, Польська Республіка.

THE PECULIARITIES OF STATE AND CHURCH RELATIONS IN II RZECZ POSPOLITA IN THE CONTEXT OF ORTHODOX CHURCH ACTIVITIES IN VOLYN AND HALYCHYNA IN THE 1920S AND 30S OF THE 20TH CENTURY

This article discusses the formation of the Ukrainian Orthodox Church in Eastern Halychyna and Western Volyn as a consolidating factor for national and political life. It analyzes the role and place of the UOC in public and political life of II Rzecz Pospolita in the interwar period. State and church relations in interwar Poland were caused by a complex dialectic of internal and external factors, resulted from both government policy in the sphere of religion, particularly on national minorities, and the essence of the OC with its historical and